

FULL LEXICOGRÀFIC

DE LA COMISSIÓ COORDINADORA LEXICOGRÀFICA DE CIÈNCIES,

integrada per l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, el Col·legi de Farmacèutics de Barcelona, el Col·legi de Metges de Barcelona, la Fundació Torrens i Ibern, la Institució Catalana d'Història Natural, la Societat Catalana de Biologia, la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques (les tres últimes, filials de l'Institut d'Estudis Catalans), l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya i els estudiants dels grups dinamitzadors del català a les Universitats de Barcelona.

núm. 2

Barcelona, gener 1979

SUMARI: *Nota prèvia.* — *Han dit...* — *El guionet en els mots composts*, per Lluís Marquet. — *L'actualitat lexicogràfica.* — *Miscel·lània (Parlem de pedres*, per M. I. — *La ciència i l'ortografia*, per J. C. — *Les pólvores*, per C. D.). — *Correu del full.*

NOTA PRÈVIA

El dia 10 del propassat novembre, la Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències presentà el primer número del FULL LEXICOGRÀFIC a un nombrós grup d'amics. Presidiren l'acte Josep Alsina i Bofill, president de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears; Joan Ainaud i Ramon Aramon, president i secretari, respectivament, de l'Institut d'Estudis Catalans, i Antoni Maria Badia i Margarit, rector de la Universitat de Barcelona. Entre els assistents hi havia Enric Casassas, químic, vice-president de l'Institut i vice-rector de la Universitat; Carles Bas, president de la Societat Catalana de Biologia; Oriol Riba, president de la Institució Catalana d'Història Natural; els enginyers Freixa, Bosser i Marquet, de la Fundació Torrens i Ibern; etc., etc.

Els membres de la Comissió exposaren llurs projectes i la situació dels treballs en curs de realització. Les personalitats de la presidència digueren unes paraules; parlaren de satisfacció i encoratjaren a prosseguir la tasca. En un dels parlaments, foren citades unes frases pertanyents a un assaig de l'humanista Joan Crexells, aparegut a «La Publicitat» fa més de cinquanta anys. Fan referència a l'equanimitat i sinceritat científica de Pompeu Fabra, «l'home que mai no dóna un argument dèbil per un argument fort; una premissa per una conclusió; una opinió per una veritat objectiva». Diu Joan Crexells: «Hauria d'ésser un exemple de probitat científica la seva actitud respecte de les normes ortogràfiques de l'Institut. Mentre els enemics de les normes han pres sempre un aire d'escandalitzats com si fos a penes concebible científicament que en lloc de *y* conjunció s'escriguí *i*, Pompeu Fabra ha mantingut sempre l'actitud que no hi ha cap raó decisiva a favor de l'una ni de l'altra forma, i que l'únic que calia era triar-ne una i adoptar-la definitivament.»

Certament, que una persona com Pompeu Fabra, en possessió d'un bagatge filològic tan ric i tan extens, tan documentat i tan meditat, tingui la sinceritat —la modesta i ponderada sinceritat— d'adoptar aquesta actitud és un exemple que convindria seguir. Que «ha

d'ésser recordat» —diu Crexells— «i ha d'ésser recordat, sobretot, que en definitiva la manera més sincera d'aconseguir una cosa és també la més eficaç».

Com que la Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències vol ésser —sobretot— eficaç, ben gratament ha decidit de seguir el camí de la sinceritat.

Tots sabem que, en el nostre terreny de científics preocupats per la normalització idiomàtica, hi ha dues categories ben diferenciades de qüestions. Per un costat, tot allò que, fa temps o recentment, ha estat sancionat per la Secció Filològica de l'Institut; el FULL LEXICOGRÀFIC farà d'aquests termes una divulgació categòrica. Però, per una altra banda, pesa damunt nostre la gran quantitat de problemes que encara no han trobat la solució; la Comissió la buscarà, sollicitarà els assessoraments lingüístics necessaris i, quan arribi a una conclusió, la farà pública a través del FULL LEXICOGRÀFIC i la farà arribar a la Secció Filològica —l'única autoritat decisòria en matèria de llengua— amb l'exclusiu caràcter de proposta. Per raons de sinceritat i per voluntat d'eficàcia.

HAN DIT...

«Dintre l'actual panorama de redreçament considerem molt importants totes les accions encaminades a facilitar que el català esdevingui una llengua d'expressió científica. Dit en altres paraules, que disposi d'un vocabulari ben ampli en totes les especialitats tècniques i científiques, d'uns investigadors arrelats a la cultura del país i d'uns llocs adients on publicar els resultats de les seves recerques.»

(De l'Editorial de la revista *Muntanya*, Centre Excursionista de Catalunya, de l'agost de 1978.)

EL GUIONET EN ELS MOTS COMPOSTS

Un dels punts que crea més vacil·lacions ortogràfiques en el català és, sens dubte, l'ús del guionet. Ens limitarem aquí a determinats tipus de mots composts, ben corrents en el llenguatge científic i tècnic. Diguem de seguida que els composts formats per *verb + substantiu* no duen en general guionet: *comptagotes, paracaigudes, escalfapanxes, gratacel, portaobjectes, cobreobjectes, llavanau, parafang, parabrisa, portaequipatge, marcapàs, tiralínies, paravent*. Únicament són escrits amb guionet aquells mots en què el segon element comença amb *r*, *s* o *x*, perquè si els escrivim junts hi podria haver confusions fonètiques. Ex.: *para-xocs, pesa-sals, guarda-rodes, para-sol, computa-revolucions*.

Un altre tipus de composts és el format per *element prefixat + substantiu* (o *element sufixat*). En general, aquests no duen tampoc mai guionet, però en alguns hi ha a vegades vacil·lacions ortogràfiques i per això cal analitzar aquests composts amb més detall. Cal distingir, de tota manera, diferents casos.

Si l'element prefixat és un prefix pròpiament dit d'origen llatí o grec (com ara *anti-*, *contra-*, *semi-*, *infra-*, *ultra-*, *hipo-*, *hiper-*, *sobre-*, *endo-*, *peri-*, etc.) els composts resultants no duen mai guionet, fins i tot en els casos en què el segon element comença amb alguna de les tres lletres

esmentades. Així escriurem naturalment: *anticatòde, antiaeri, contrapès, semicercle, hipotensió, hipertensió, sobrecàrrega, ultrabàsic, inframaxil·lar, ultraatòmic*, etc. Però també, per tant, *antiràbic, infraroig, infràs, ultrasò, antismetria, hiposulfit, unisexual, contrareacció, sobresaturació, birefringent, autoregulació, autoradiografia, autosincronitzador, autoservei, autorail, autorotació, entresol*, etc.

Però si l'element prefixat no és un prefix dels anteriors sinó un radical nominal (català o bé d'origen grec o llatí) que pren una *forma prefixada* (amb *-o*, *-i*, etc.) per a poder formar composts, es presenta el problema ortogràfic del guionet quan el segon element comença amb alguna de les lletres *r*, *s*, *x*. Així escriurem evidentment sense guionet mots com ara: *bioquímica, fotoelasticitat, fotoelectricitat, termoquímica, termoelectricitat*, i també *fotografia, termometria, radiografia, electrocardiograma, electroencefalograma*, etc., però el cas es complica en termes com: *fotosíntesi, fotoreceptor, bioreacció, biosíntesi, termosífo, electroxoc, geosinclinal, aerosol, aerosonda, radiosonda, baroreceptor, audioradar, termoreceptor*.

Aquests termes són escrits en general sense guionet a la Gran Enciclopèdia Catalana (on hi ha, però, *geo-sinclinal*), seguint el criteri adoptat

al Fabra per a aquells d'aquest tipus que recull (com ara *termosifó*, *ortoròmbic*, *ortosilícic*, *electrosíntesi*, etc.). També cal dir que són escrits sense guionet en la majoria de les llengües i per això sembla que en català també haurien d'ésser escrits així. Però si els escrivim sense guionet hi pot haver dificultats en la pronúncia i per això hi ha qui defensa el criteri, anàleg a l'esmentat anteriorment, d'intercalar en aquest tipus de composts un guionet, és a dir fer: *foto-síntesi*, *foto-receptor*, *bio-reacció*, *bio-síntesi*, etc., i per tant modificar també els ja admesos al Fabra i escriure *termo-sifó*, *orto-ròmbic*, *orto-silícic*, *electro-síntesi*. És a dir, que sobre aquest punt no hi ha un acord total i els partidaris de cadascuna de les dues solucions exposen les raons respectives per a defensar-les. És certament difícil d'inclinar-se per una o altra solució. Però, tot i que hi ha el perill d'una pronúncia defectuosa, creiem que, mentre no s'indiqui el contrari, cal escriure d'acord amb el Fabra, *termosifó*, *ortoròmbic*, *ortosilícic*, *electrosíntesi*, i encara amb més motiu si la GEC segueix també la mateixa grafia.

I aleshores, lògicament, hem de formar els nous composts d'acord amb el mateix criteri, és a dir, que d'acord amb *electrosíntesi* (Fabra) cal fer *fotosíntesi*, *biosíntesi*, etc. Caldria que sobre aquesta qüestió es pronunciés la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans en un sentit o en un altre; però, mentre no ho faci, l'únic diccionari que podem considerar com a normatiu, amb tota la provisionalitat que es vulgui, és el Fabra.

Però el cas que demana més aclariments és, potser, el dels composts formats per *adjectiu + adjectiu*. En aquests, hom usa sempre el guionet quan el primer d'ells és un adjectiu que ha pres una forma acabada en -o, per a fer d'element prefixat del segon; així tenim *físico-químic*, *polític-social*, *teòric-pràctic*.

Aquest criteri també s'aplica al cas de dos gentilicis, en què sovint el primer element no és pròpiament un adjectiu, sinó un element prefixat en -o, com ara *euro-*, *afro-*, *franco-*, *hispano-*, *germano-*, etc.; així escriurem *hispano-americà*, *franco-prussà*, *austro-hongarès* o *germano-soviètic*. Però si la unió dels dos adjectius dona lloc a un compost corresponent a una tercera entitat geogràfica o política que resulta així com una fusió de les característiques de les dels dos adjectius, cal escriure el dit compost sense guionet. Aquest és el cas de *hispanoamericana*, referent a Hispanoamèrica, i d'altres d'anàlegs, com *afro-americà*, *euroamericà*, etc. En canvi, tindrem *afroasiàtic*, *italo-cèltic*, *franco-prussà*, etc. En aquests casos són, doncs, possibles ambdues formes: amb guionet i sense, segons a què hom vulgui referir-se. Per tant parlarem dels *hispanoamericans* (d'Hispanoamèrica) però d'un tractat *hispano-americà* (amb guionet), posem per cas.

Doncs si, d'acord amb tot això, passem ara al llenguatge científic, caldrà escriure també amb guionet certs termes anatòmics com ara *coxo-femoral*, *gastro-duodenal*, *gastro-intestinal*, *cèfalo-raquidi*, *càrdio-vascular*, *ileo-espinal*, etc. I també *àudio-visual*. Fins i tot n'hi pot haver de formats per tres elements, entre els quals caldrà aleshores intercalar dos guionets: *esterno-clidomastoïdal*, *oto-rino-laringòleg*, etc. Tots aquests termes (o anàlegs) són escrits sense guionet al Fabra, però actualment hom prefereix d'aplicar la regla anterior i separar-los amb guionet. Aquest és el cas també dels noms de certs aliatges, com ara *ferro-manganès*, *ferro-molibdè*, *cupro-crom*, *cupro-níquel*, etc., que també apareixen escrits així a la Gran Enciclopèdia Catalana.

Naturalment hi ha molts més casos de composts que no podem analitzar ara i caldrà deixar-ho per a un altre lloc.

LLUÍS MARQUET

L'ACTUALITAT LEXICOGRÀFICA

PREMIS DE L'INSTITUT

El propinent 23 d'abril, l'Institut d'Estudis Catalans farà l'adjudicació dels premis següents: De terminologia tècnico-científica: el Premi Joaquim Torrens i Ibern, ofert a un treball sobre terminologia de tècniques d'arquitectura i d'enginyeria i de les ciències connexes. De tema científic: el Premi Jaume I, ofert a un treball d'investigació sobre geografia, geologia, paleontologia, botànica o zoologia de les Illes Balears; el Premi Doctor Martí i Julià, ofert a un treball d'investigació sobre psiquiatria o bé sobre psicologia; el Premi Martí d'Ardenya, a un treball d'investigació sobre ciències físico-químiques o

matemàtiques; el Leandre Cervera, a un estudi sobre endocrinologia; el Premi August Pi i Suñer, a un estudi sobre bioquímica o fisiologia general; el Premi Eduard Fontserè, a un estudi sobre meteorologia o climatologia; el Josep R. Bataller, a un estudi sobre geologia; el Premi Doctor Julio Altabás Yus, a un estudi sobre medicina.

I per a estudiants: els de la Societat de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques, oferts a treballs d'investigació o bibliogràfics o assaigs sobre ciències físiques, químiques o matemàtiques; i el de la Societat de Biologia, ofert a treballs d'investigació o bibliogràfics o bé a assaigs sobre ciències biològiques.

MISCEL·LANIA

PARLEM DE PEDRES

Les partícules *lit-* i *-lit* són les formes prefixada i sufixada de la paraula grega *lithos*, que significa pedra, i les trobem en un gran nombre de paraules. Recordem que els mots formats per un radical acabat en *o* i el sufix *-lit* sempre són plans. Així tenim: batòlit, aeròlit, lacòlit, monòlit, copròlit, micròlit, otòlit, xenòlit, etc. En canvi, els mots que davant del sufix *-lit* tenen una lletra distinta de la *o*, porten l'accent a la darrera síl·laba. És el cas de nummulit.

Recordem que els adjectius tenen la mateixa forma en ambdós casos: nummulític, batolític, monolític, etc. — M. I.

LA CIÈNCIA I L'ORTOÈPIA

Ultra posseir una bona pronunciació general, caldria que el científic català tingués una cura especial en la pronúncia d'aquells mots tècnics que, en ser presos de les llengües clàssiques, han rebut una accentuació errònia en d'altres llengües de cultura.

El català, atenint-se a l'etimologia dels mots, considera aguts: *ester*, *fluor*, *levogir*, *taigà*, *tim-pà*, etc.; fa plans: *acme*, *electròlit*, *gamofille*, *leu-*

còcit, *massèter*, *nucleol*, *ortògnat*, *reptil*, *tèxtil*, *vertigen*, etc.; i esdrúixols: *autòlisi*, *eczema*, *gàmeta*, *hematòrraquis*, *diode*, *triode*, *òctode*, *poliedre*, *reòbase*, *tròquiter*, etc.

Cal, també, que el científic presti atenció a la pronúncia dels mots que posseeixen una dièresi, per tal de no cometre diftongacions falses. En els mots: *cuneiforme*, *diüresi*, *homogeneïtzador*, *oxiürosi*, *tiroidectomia*, etc., la dièresi marca un hiat. Succeeix el mateix en els noms adjectius terminats en *-oïdal*, com és ara, *colloïdal*, *hemorroidal*, *bioïdal*, etc.

Una ortoèpia acurada ens conduirà a una bona ortografia i viceversa. — J. C. P.

LES PÓLVORES

Recordem que el nom genuí de la forma farmacèutica obtinguda per divisió repetida de drogues o productes químics sòlids i secs és el mot «pólvores». En aquesta accepció la llengua moderna hi prescriu el femení plural; els autors clàssics, però, hi coneixien també el singular, tal com ho podem veure, per exemple, en Ramon Llull o Arnau de Vilanova. La grafia «pólvors», amb la qual hom ha volgut legitimar el castellanisme «pólvos», és improcedent. — C. D.

CORREU DEL FULL

¿En quins casos cal dir «tropina» i en quins altres «trofina»? ¿I els mots derivats o els prefixos o els sufixos, quan duen *p* i quan duen *f*? Sembla clar que cal dir «cadena o xarxa tròfica», però hem de dir «tirotropina» o «tirotrofina»? O. A. (Barcelona).

De tots aquests mots, els que fan referència a la nutrició provenen del terme grec *trophé*, que significa *aliment* i s'escriu amb la lletra *fi*; per tant, hem d'escriure'ls amb *f*. Així, per exemple, direm xarxa tròfica, trofoblast, trofopatia, trofoneurosi, atròfia, hipertròfia, etc.

D'altra part, els mots que expressen la idea de posar en moviment, d'estimular, d'exercir una influència, etc., deriven dels grecs *tropé* (cat. volta), *tropós* (cat. direcció), mots que s'escriuen amb *pi* i, per tant, cal traslladar-los al català amb *p*. Així, doncs, cal dir tirotropina, gonadotropina, corticotropina, fototropisme, geotropis-

me, tropòmetre, etc. No cal dir que trofisme i tropisme tenen, per tant, un significat diferent.

¿Per què hi ha dues formes cultes de diminutius? Ocelle i pedicel són els diminutius cultes d'ull i de peu i no veig el motiu pel qual tenen forma diferent. O. B. (Barcelona).

La llengua, com que no segueix unes regles matemàtiques, ofereix múltiples casos de discrepàncies; per exemple, els diminutius llatins *libellus* i *agnellus* que han donat, respectivament, els mots libel i anyell. Pel que fa referència a l'exemple que ens plantegeu, es tracta més d'una vacil·lació de la llengua que d'una diferència i, així, la Gran Enciclopèdia ja uniforma aquests diminutius i introdueix els mots *ocelle* i *pedicelle*. L'actual labor de fixació de l'idioma pot anar eliminant moltes d'aquestes vacil·lacions.

REDACCIÓ: Salvador Alegret, Núria Aramon, Ramon Bacardí, Jordi Bosser, Jordi Carbonell i Pinyol, Oriol Casassas, Josep M. Costa i Molinari, Carles Domingo, Montserrat Inglès, Jordi Lleonart, Lluís Marquet, Àngel Messeguer, Joan Picanyol, Martí Ruiz Altaba i Josep M. Valeri.

Passeig de la Bonanova, 47, segon pis, Barcelona (17).